

Посольство
Великої Британії
в Україні

STOP
sexТИНГ

*Сексуальне насильство
та експлуатація дітей в
цифровому середовищі*

*Рекомендації для слідчих,
прокурорів та суддів щодо
імплементатії національного
законодавства та міжнародних
рекомендацій*

Цей посібник присвячено огляду ключових норм та практичних аспектів їх застосування задля забезпечення захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації в цифровому середовищі. Посібник побудовано на основі аналізу національних норм, міжнародних рекомендацій, практиці судових рішень та консультаціях з національними експертами

Автори: Кликова Поліна, Пущик Ірина, Дьякова Анастасія.

Загальна редакція: Кликова Поліна.

Щиро висловлюємо подяку Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора України та Департаменту кіберполіції Національної поліції України, представники яких взяли участь в експертному інтерв'юванні, що є невіддільною частиною формування зазначених рекомендацій.

© #stop_sexting, 2022. Всі права застережено.
Передруковуючи матеріали довідника, в тому числі його фрагментів, посилання на авторів та <https://stop-sexting.in.ua/> є обов'язковим.

Видання цього посібника стало можливим завдяки фінансовій підтримці Уряду Великої Британії в рамках проекту «Захист дітей в цифровому середовищі: реагування на місцевому та національному рівнях», який виконує команда #stop_sexting. Погляди, висловлені в цій публікації, належать авторам і можуть не збігатися з офіційною позицією Уряду Великої Британії.

Зміст

ГЛОСАРІЙ	2
АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	3
КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ	5
• Визначення дитини	5
• Сексуальне насильство та експлуатація в цифровому середовищі	5
• Поняття дитячої порнографії та порнографічних вистав	6
• Дитяча порнографія VS Матеріали, що зображують сексуальне насильство над дітьми	7
МІЖНАРОДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	8
• Криміналізація діянь, пов'язаних із матеріалами, що зображують сексуальне насильство над дітьми: що вважається злочином	8
• Дитина, зображена на матеріалах сексуального насильства є потерпілою, не злочинцем: правило не криміналізації дітей	10
• Ідентифікація потерпілої дитини та доступ до правосуддя	10
• Забезпечення соціально-психологічного супроводу дітям, які зазнали сексуального насильства та експлуатації в цифровому середовищі	11
• Можливість знайти та видалити контент, який містить дитячу порнографію	12
• Міжнародна співпраця – основа забезпечення захисту дітей від сексуальної експлуатації в інтернеті	13
• Запобігання випадкам сексуального насильства та експлуатації над дітьми в інтернеті	14
• Відповідальність бізнесу, пов'язаного зі сферою інформаційних технологій	14
ЗАКОНОПРОЄКТ 3055: ПЕРЕДУМОВИ ТА КЛЮЧОВІ НОВОВВЕДЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	15
АНАЛІЗ ПІДХОДУ ДО РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ НАД ДІТЬМИ В УКРАЇНІ	18
• Контент-аналіз	18
• Результати контент-аналізу судових рішень	19
• Експертне опитування та його результати	21
ЗАКЛЮЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЙ КРАЩИХ ПРАКТИК В ЗАХИСТІ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ДЛЯ СЛІДЧИХ, ПРОКУРОРІВ ТА СУДДІВ	24
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	26

ГЛОСАРІЙ

Звіт ІСМЕС — звіт організації ІСМЕС щодо аналізу законодавства та рекомендацій з його покращення для захисту дітей від експлуатації в цифровому середовищі (повна назва організації — International center for missing and exploiting children (ICMEC); повна назва звіту — Child Sexual Abuse Material: Model Legislation & Global Review; назва звіту українською — «Матеріали, що зображують сексуальне насильство над дітьми: Взірцеве законодавство та світовий огляд»)

Ланцаротська конвенція — Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства

«Люксембурзькі рекомендації» — посібник, підготовлений організацією ЕСПАТ щодо термінології, яка використовується при розгляді випадків онлайн-насильства над дітьми (повна назва рекомендацій — Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse)

Коментар № 25 — Загальний коментар Комітету ООН з прав дитини № 25 (2021) про права дітей у цифровому середовищі

ЕСПАТ «Summary paper» — звіт організації ЕСПАТ щодо підсумкового аналізу на тему сексуальної експлуатації дітей онлайн (повна назва організації — End Child Prostitution in Asian Tourism (ЕСПАТ); повна назва звіту — «Summary paper on online child sexual exploitation»; назва звіту українською — Підсумкове резюме на тему сексуальної експлуатації дітей онлайн)

Рекомендації РЕ — Рекомендація CM/Rec(2018)7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі

ККУ — Кримінальний Кодекс України

ООН — Організація Об'єднаних Націй

INTERPOL — Міжнародна організація кримінальної поліції

МСНД — матеріали сексуального насильства над дітьми (альтернативний термін до дитячої порнографії)

Законопроект 3055 — законопроект поданий до ВРУ від 11 лютого 2020 року та прийнятий Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» від 20.02.2021.

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Продовж останніх 20 років, Інтернет та інші інформаційно-комунікаційні технології стрімко зайняли провідне місце в житті дітей та дорослих.

Цифрові технології створюють надзвичайні можливості для дітей у навчанні та дослідженні світу навколо. У тому числі доступ до технологій допомагає дітям у реалізації своїх громадянських, політичних, культурних, економічних та соціальних прав.

Поряд з цим, дитина може потрапляти в ситуації насильства та експлуатації онлайн, і дуже важливо забезпечити повагу, захист та дотримання її прав в цифровому середовищі.

- Щорічно, міжнародними організаціями опрацьовується більше 1-го мільйона посилань на матеріали дитячої порнографії, стосовно яких міжнародною спільнотою прийнято термін «матеріали, що зображують сексуальне насильство над дітьми».
- Щоденно діти по всьому світу піддаються онлайн сексуальному насильству та сексуальній експлуатації від осіб, які спеціально розшукують їх в мережі Інтернет для задоволення власних статевих потреб та здійснення дитячої експлуатації для власної вигоди.
- Злочинці, які вчиняють злочини проти дітей, вже давно зрозуміли, що цифрове середовище надає можливості для створення незаконних зображень дітей, можливості торгувати та ділитися такими зображеннями з іншими особами, які прагнуть задовольнити свої статеві потреби, а також збільшувати свої колекції матеріалів сексуального насильства над дітьми.

Досі побутує помилкова думка, що матеріали сексуального насильства над дітьми - це злочини без жертв

Доказом протилежного є статистичні дані сформовані, міжнародної благодійною організацією Internet Watch Foundation (IWF) на основі повідомлень про такі матеріали в онлайн середовищі. Відповідно до звіту IWF за 2020 рік.

32%

дітей у віці від 0 до 10 були жертвами таких матеріалів

64%

від загальної статистики жертв були діти у віці від 11 до 13 р.

96%

випадків жертвами були дівчата

Ще одним доказом є проведене у 2021 р. перше всеукраїнське дослідження на тему «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в інтернеті в Україні». Дослідження було проведено МБО «Служба порятунку дітей» у партнерстві з Уповноваженим Президента України з прав дитини, протягом 2020 року:

- 14,4% дітей шкільного віку отримували в інтернеті питання про їхні інтимні частини тіла
- 11% отримували повідомлення, що містять зображення чийогось оголеного тіла
- 8% отримували прохання надіслати своє інтимне фото
- понад 3% дітей отримували запит здійснити сексуалізовані дії перед веб-камерою
- 3% дітей отримували запит здійснити сексуалізовані дії перед веб-камерою

Одним з різновидів матеріалів сексуального насильства над дітьми є онлайн-трансляції, що також відомі як «порнографічні вистави». Поряд зі стрімким зростанням кількості випадків сексуальної експлуатації дітей онлайн, у міжнародній судовій практиці з'являються рішення щодо притягнення до відповідальності осіб за вчинення злочинів сексуального характеру з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, без фізичного контакту із жертвами.

Швеція та Великобританія є країнами-лідерами щодо притягнення до відповідальності за онлайн-трансляції сексуального насильства над дітьми

— 2017 року суд Швеції засудив чоловіка за зґвалтування та дистанційне маніпулювання дітьми з метою здійснення статевих актів у прямому етері(<https://www.reuters.com/article/sweden-sexcrimes-idINKBN1DU2F8>).

— Ще одним прикладом судової практики є рішення суду Великобританії (<https://www.reuters.com/article/us-britain-trafficking-crime-idUSKCN1SS2BO>) у 2019 році. Справа стосувалась колишнього офіцера британської армії, який витратив тисячі фунтів стерлінгів на режисуру та перегляд прямих трансляцій сексуального насильства над дітьми з Філіппін.

Україна доєдналась до міжнародних угод, таких як:

- Конвенція ООН про права дитини.
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії.
- Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці.
- Конвенція про кіберзлочинність.
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.
- Також включила гарантії захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації в низку національних нормативно-правових актів, зокрема Кримінальний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства», Постанова КМУ «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» та інші.

Зміни та доповнення національного законодавства відбулись у першому кварталі 2021 року із прийняттям законопроекту 3055, спрямованого на імплементацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Цей посібник присвячено огляду ключових норм та практичних аспектів їх застосування задля забезпечення захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації в цифровому середовищі.

Посібник побудовано на основі аналізу національних норм, міжнародних рекомендацій, практики судових рішень та консультаціях з національними експертами.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Визначення дитини

«дитина — особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше»

(ст. 1, ЗУ «Про охорону дитинства»):

Варто також зазначити, що положення Ланцаротської конвенції (п. а, ст. 3) визначає, що дитиною є особа до 18 років без будь-яких додаткових умов.

Таке визначення ґрунтується на розумінні, що саме до 18 років дитина перебуває у вразливому соціальному статусі та проходить важливі стадії розвитку, чим користуються зловмисники. Адже наслідки сексуального насильства та експлуатації на цьому етапі життя є найбільш травмуючими та довготривалими.

Так само наголошує й ICMEC, підкреслюючи, що в контексті матеріалів, які зображують сексуальне насильство над дітьми (дитячої порнографії), дитина — це будь-яка особа віком до 18 років незалежно від того, з якого віку державою прийнято норму згоди на статевий акт.

Для роботи з випадками, які стосуються захисту дітей від сексуальної експлуатації в цифровому середовищі, також важливо керуватись нормами, які встановлюють правило, що коли вік молодої особи не встановлено, особа отримує допомогу, яка б передбачалась дитині, а саме:

«У разі, якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є дитиною, до встановлення віку такої особи, їй надається захист, передбачений для дитини згідно з цим Законом та іншими актами законодавства»

(ст. 3, ЗУ «Про охорону дитинства»)

Сексуальне насильство та експлуатація в цифровому середовищі

Для розуміння змісту цього поняття варто звернутись до ключових визначень сексуального насильства та експлуатації, адже цифрове середовище «виступає простором та способом», де вчиняється насильство, але воно не змінює природи цього явища. Терміни чинного законодавства визначають:

сексуальне насильство та експлуатація — це вид жорстокого поводження з дитиною, а дитина, яка зазнала жорстокого поводження, перебуває у складних життєвих обставинах і потребує комплексної допомоги правоохоронців, соціальних працівників та інших фахівців.

- **«жорстоке поводження з дитиною** - будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини;
- **«дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах**, - дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з .... залученням до найгірших форм дитячої праці, ... жорстоким поводженням, ..., що встановлено за результатами оцінки потреб дитини;

(ст. 1, ЗУ «Про охорону дитинства»).

Хоча сексуальне насильство час від часу ототожнюють зі зґвалтуванням, згідно і з теоретичним оглядом проблеми сексуального насильства, і згідно з Кримінальним кодексом України та іншими законами та підзаконними актами України, сексуальне насильство та експлуатація охоплює:

- 01** сексуалізацію дитини та вчинення статевого акту за її присутності
- 02** розбещення дитини, в т.ч. демонстрація дитині статевих органів наживо чи через перегляд порнографії, схиляння дитини до сексуальних відносин
- 03** втягнення дитини в сексуальний акт незалежно від проникнення (в т.ч. сексуальна експлуатація дитини з використанням інформаційно-комунікаційних технологій)
- 04** інші діяння стосовно дитини що не відповідають її віку та розвитку та посягають на її статеву недоторканість

Кримінальним кодексом України визначено вік 16 років як вік, з якого людина може надавати «згоду на секс».

Однак для всіх інших діянь сексуального насильства та експлуатації (в тому числі тих, що стосуються дитячої порнографії) актуальним є визначення дитини як особи, яка не досягла 18 років.

Більше корисних витягів нормативно-правових актів за посиланням (<https://stop-sexting.in.ua/lawprotection/>)

Поняття дитячої порнографії та порнографічних вистав

«дитяча порнографія - зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі та/або залученої у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях».

Визначення дитячої порнографії представлене в декількох міжнародних та національних нормативно-правових актах; Наведено повне визначення, що міститься у статті 1 Закону України «Про захист суспільної моралі»

Термін «порнографічні вистави» більше фігурує в міжнародних договорах (як “pornographic performances”; зокрема в статті 34 Конвенції ООН про права дитини, статті 3 Конвенції про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці;

Однак цей термін не завжди перекладено українською, а в Законі України «Про захист суспільної моралі» явище визначається як «видовищний захід сексуального характеру» та означає «публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру і (або) сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій».

Практично це включає діяння, коли дитину залучають до позування перед веб-камерою на веб-ресурсах чи у приватних чатах. Запис порнографічної вистави може бути збережено та транслюватись повторно, або відбуватись тільки наживо через сайти, групові чи приватні чати та інші веб-ресурси.

Згідно з «Люксембурзькими рекомендаціями» термін «онлайн-трансляції сексуального насильства над дітьми» визначається як «подвійне насильство над дітьми, яке спочатку здійснюється шляхом примусу дитини взяти участь у сексуальних діях наодинці або з іншими особами, передача цих матеріалів відбувається у прямому етері через застосування інформаційно-комунікаційних технологій для перегляду цих матеріалів іншими особами, що також кваліфікується як сексуальне насильство».

Дитяча порнографія VS Матеріали, що зображують сексуальне насильство над дітьми

В міжнародних нормативно-правових актах дитяча порнографія визначається і як сексуальна, і як трудова експлуатація дитини.

«Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів запобігання:

...

с) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах»

(стаття 34 Конвенції ООН про права дитини; більш деталізовано подібна норма визначена у статті 3 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії).

...

«В цілях цієї Конвенції термін “найгірші форми дитячої праці” включає:

b) використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав»

(стаття 3 Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці)

...

- В різних країнах можливе різне врегулювання порнографічних та еротичних матеріалів, що створюються для задоволення дорослих. Однак коли до створення таких матеріалів залучається дитина – це завжди про злочинне використання її вразливого соціального стану та стану розвитку, а на зображеннях дитячої порнографії та в порнографічних виставах завжди відбувається сексуальне насильство над дитиною.
- Згідно з «Люксембурзькими рекомендаціями», матеріали сексуального насильства над дітьми визначаються, як «матеріали, що зображують акти сексуального насильства та/або акцентують на інтимних частинах тіла дитини, термін також можна використовувати в ширшому сенсі для охоплення всіх інших сексуалізованих матеріалів із зображенням дітей».

Далі в цьому посібнику термін МСНД використовується на рівні із терміном «дитяча порнографія».

Термін «матеріали, що зображують сексуальне насильство над дітьми» має замінити чинне формулювання «дитяча порнографія», адже саме цей термін в точності описує природу злочину.

Підкреслює ICMEC у своєму звіті «Матеріали, що зображують сексуальне насильство над дітьми: Взірцеве законодавство та світовий огляд»

МІЖНАРОДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Криміналізація діянь, пов'язаних із матеріалами, що зображують сексуальне насильство над дітьми: що вважається злочином

Злочин, пов'язаний із дитячої порнографією, часто скоюється у сукупності з іншими злочинами. Цей факт був встановлений ще у дослідженні Яніса Уолака (Janis Wolak) «Зберігачі дитячої порнографії» в США, яке встановило, що близько 50% (41-55% залежно від року аналізу кримінальних справ) осіб, які були заарештовані за зберігання матеріалів сексуального насильства над дітьми, також скоювали сексуальне насильство над дітьми.

Такі дослідження стали обґрунтуванням криміналізації діянь, пов'язаних зі зберіганням матеріалів сексуального насильства над дітьми. Криміналізація дозволяє не тільки зменшити поширеність злочинів пов'язаних із безпосереднім зберіганням таких матеріалів, але також знизити ризик скоєння інших злочинів, таких як виготовлення, поширення, перегляд, продаж та шантаж.

У звіті ІСМЕС наголошують на важливості визнання та криміналізації ряду діянь, пов'язаних з матеріалами сексуального насильства над дітьми, а саме:

● Свідомий перегляд МСНД

Незалежно від того, чи особа розповсюджує такі матеріали, чи використовує їх особисто. Адже, як зазначено вище на основі досліджень, перегляд дитячої порнографії є саме по собі насильством над дитиною, а також часто передуює іншим формам насильства та експлуатації над дітьми.

● Свідоме володіння МСНД, незалежно від наміру розповсюдження

Кожний факт зберігання матеріалів сексуального насильства над дітьми сприяє подальшому розвитку такої незаконної діяльності та появі нових кримінальних тенденцій, таких як продаж фото та відео матеріалів сексуального насильства над дітьми, а також створення на замовлення онлайн-трансляцій зґвалтування або сексуального на насильства над дітьми “в реальному часі”.

● Свідоме завантаження та розповсюдження МСНД як окремі види злочинів.

● Покарання за поширення інформації щодо місць, на яких можна переглянути МСНД чи завантажити їх.

● Кримінальне покарання для батьків/опікунів, які погоджуються на участь своєї дитини в створенні МСНД

Оскільки, батьки чи законні опікуни, які погоджуються на участь своєї дитини в створенні матеріалів сексуального насильства, підтримують та сприяють скоєнню множинних злочинів: зґвалтування, сексуальна експлуатація, сексуальне насильство, виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії, усі з яких вчиняються проти власної дитини. Відповідно, такий вид діянь слід кваліфікувати як співучасть у вчиненні злочину.

У даному пункті варто також наголосити, що передача дитини в індустрію виготовлення матеріалів сексуального насильства над дітьми, незалежно від того, заради грошової вигоди чи ні, є остаточною зрадою та порушенням довіри, батьківського обов'язку та відповідальності. Здоров'я та загальний добробут дитини знаходяться під загрозою, і такий вплив насильства та поганого поведіння не повинно залишатися безкарним.

● Криміналізація «грумінгу»

Онлайн грумінг дітей - це умисна пропозиція зроблена дорослою людиною дитині, через мережу інтернет або інші цифрові технології, щодо зустрічі з метою сексуального насильства або експлуатації.

Основною метою грумінгу є початкові дії, вжиті особою для сексуального насильства над дитиною шляхом розвитку довірливих відносин з нею. Довірливі відносини зменшують природний опір дитини до незнайомих і допомагають злочинцю нормалізувати сексуальну поведінку, часто без контролю з боку батьків.

Така поведінка має величезний потенціал завдати шкоди, і вона повинна бути криміналізована, щоб зменшити сексуальну експлуатацію дітей.

● Покарання за вчинення замаху на злочин.

Обґрунтування криміналізації спроби заподіяння шкоди дитині полягає в тому, щоб запобігти подальшій шкоді дитині та покарати особу, яка продемонструвала схильність до такого злочину, не чекаючи завершення злочину (коли дитина стане жертвою).

Покарання за вчинення замаху може слугувати раннім попередженням зловмисникам, що навіть незавершені злочини проти дітей є недопустимими.

Деякі з цих рекомендацій вже є закріпленими в міжнародних та національних нормативно-правових актах

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у Главі VI визначає норми матеріально-кримінального права, визначаючи які діяння мають вважатись злочинами.

Щодо дитячої порнографії, визначається необхідність криміналізації її виготовлення, пропонування або надання доступу, розповсюдження, придбання, володіння нею та свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (стаття 20).

Конвенцією також криміналізуються правопорушення щодо участі дитини в порнографічних виставах, зокрема вербування та спонукання дітей до участі в них, примушування дитини до участі або отримання вигоди від такої експлуатації дитини, свідоме відвідування таких вистав (стаття 21). Також криміналізується домагання дитини для сексуальних цілей, яке здійснено за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (стаття 22).

Визначається і необхідність притягнення до відповідальності юридичних осіб, якщо на її користь фізичною особою вчинено злочин, передбачений цією Конвенцією (стаття 26).

Україна ратифікувала Ланцаротську Конвенцію без застережень 2012 року, і на початку 2021 прийняла зміни до Кримінального кодексу України на відповідність їй. Огляд нововведених норм тут та на сторінці 16. Формуючи справу та визначаючи сукупність злочинів варто звернути увагу на такі норми особливої частини Кримінального кодексу України (детальніше норми у додатку за посиланням <https://stop-sexting.in.ua/lawprotection/> або за зазначеним QR кодом):

— Зґвалтування, сексуальне насильство, статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх, домагання дитини для сексуальних цілей (статті 152, 153, 155, 156 та 156-1 як злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи);

— Злочини, що стосуються дитячої порнографії та порнографічних вистав (статті 301-1 та 301-2 як злочини проти громадського порядку та моральності).

— Торгівля людьми та експлуатація дітей (статті 149 та 150 як злочини проти волі, честі та гідності особи);

Дитина, зображена на матеріалах сексуального насильства є потерпілою, не злочинцем: правило не криміналізації дітей

З розвитком практики притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані із МСНД, одним з ключових питань стало притягнення до відповідальності самих дітей, які зробили такі матеріали. Коментар Комітету ООН з прав дитини №25 у пункті 118 наголошує, що сексуальні матеріали, створенні самостійно дитиною, якими вона володіє або надсилає без примусу чи обману виключно для власного використання, не слід криміналізувати.

Відповідне твердження було також сформовано в рекомендаціях міжнародних організацій щодо захисту дітей від сексуального насильства в цифровому середовищі.

А саме, ЕСПАТ в «Summary paper» зазначають, що відповідальність за розповсюдження та продаж МСНД має підпадати під тих, хто вчинив поширення матеріалу, а не на дитину незалежно від того, чи діти самостійно створили свої сексуальні зображення, чи внаслідок примусу або шантажу. Дитина залишається жертвою в будь-якому випадку.

Подібне твердження було сформовано і Комітетом міністрів Ради Європи для держав-членів, а саме, що держави повинні забезпечувати, наскільки це можливо, застосування превентивних та відновлювальних заходів, та в жодному разі не допускати криміналізацію дітей (п. 75 Рекомендацій РЄ).

Така норма закріплена і в ККУ:
«Не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітня особа за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені без мети збуту чи розповсюдження»

(п. 5, ст. 301-1, ККУ)

Ідентифікація потерпілої дитини та доступ до правосуддя

Правова політика держави щодо матеріалів сексуального насильства над дітьми має безпосередньо зосереджуватись на жертвах. Зокрема, саме ідентифікація, захист та надання реабілітаційних послуг дитині-жертві повинні бути пріоритетним завданням держави та враховуватись при формуванні правових норм.

Ланцаротська конвенція містить відповідні норми у статті 30:

«Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів відповідно до основних принципів свого національного законодавства для надання підрозділам або слідчим службам права ідентифікувати жертв злочинів, установлених відповідно до статті 20 цієї Конвенції, зокрема шляхом вивчення матеріалів дитячої порнографії, у тому числі фотографій та аудіовізуальних записів, переданих або наданих шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій»

(п. 5, ст. 30, Ланцаротська Конвенція)

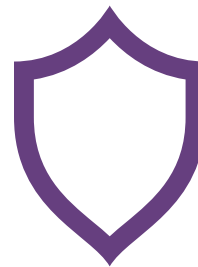
Згідно з Конвенцією ООН про права дитини (1989) у всіх діяннях щодо дитини, незалежно від того ким вона здійснюється, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Саме тому, задля належного захисту інтересів дитини, яка стала жертвою сексуального насильства та експлуатації онлайн, важливо покращувати шляхи доступу дитини до правосуддя, а саме варто створювати відповідні положення та рекомендації в національному законодавстві, які пристосовані до потреб дітей.

Рекомендації Ради Європи та ЕСПАТ окремо підкреслюють, що судді, адвокати та прокурори, які працюють над справами, пов'язаними з дітьми, мають бути належним чином підготовлені до розгляду справ щодо онлайн сексуального насильства та сексуальної експлуатації над дітьми, та роботи з дітьми, які постраждали від цього злочину.

На практиці, однією з головних проблем в процесі покращення доступу дитини до правосуддя є відсутність механізмів ідентифікації дитини-жертви.

Часто діти, які постраждали від експлуатації в Інтернеті, враховуючи характер цих злочинів, можуть навіть не знати особи злочинця або не знати, що вони жертви. Належний механізм ідентифікації потерпілих дітей дозволить і захистити жертв, і забезпечити компенсацію та їхній соціально-психологічний супровід.

Забезпечення соціально-психологічного супроводу дітям, які зазнали сексуального насильства та експлуатації в цифровому середовищі'

Оскільки сексуальна експлуатація та сексуальне насильство в цифровому середовищі має наслідки для психологічного стану та соціального життя дитини, важливим етапом реагування на проблему також повинна бути терапія, яка повинна бути адаптована до потреб дітей-жертв і (на думку експертів ЕСПАТ) має включати різні підходи, а не тільки травмоорієнтовану та поведінкову терапію.

На цьому наголошує і Рада Європи, зазначаючи що держави повинні забезпечити доступ і надавати адекватні послуги підтримки та допомоги з урахуванням гендеру дитини, чиї права та приватність були порушені або які зазнали сексуального насильства або сексуальної експлуатації в інтернеті (п. 103, Рекомендацій РЕ).

Ланцаротська Конвенція особливо наголошує на правах дитини та її близьких в психологічній та іншій підтримці, та на мультидисциплінарному підході в роботі з такими випадками:

☑ «Кожна Сторона запроваджує ефективні соціальні програми й створює багатопрофільні структури для забезпечення необхідної підтримки жертвам, їхнім близьким родичам та будь-якій іншій особі, яка відповідає за піклування над ними» (п. 1, ст. 11);

☑ «Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для допомоги у фізичній та соціальній реабілітації жертв у короткий та довгий строки»(п.1, ст. 14);

☑ «Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для надання, де це можливо, особам, близьким до жертви, медичної допомоги, зокрема термінової психологічної допомоги» (п. 4, ст. 14);

☑ «Кожна Сторона забезпечує або підтримує відповідно до свого національного законодавства розвиток партнерства або інших форм співробітництва між компетентними органами, зокрема закладами охорони здоров'я та соціальними службами, судовими органами та іншими органами, відповідальними за супровід осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції» (п. 2, ст. 15).

Окрім реабілітації дітей, одним з важливих рішень для подальшого запобігання повторного вчинення злочинів визначено створення відповідних реабілітаційних програм для злочинців, яких засуджено за сексуальні злочини, пов'язані з дітьми в цифровому середовищі, а також доступних програм допомоги тим, хто ще не вчинив такого злочину, але відчуває сексуальний потяг до дітей (п. 104, Рекомендацій РЄ).

Можливість знайти та видалити контент, який містить дитячу порнографію

(п. 5, ст. 30(1), ККУ)

Важливим елементом комплексного підходу до захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації в цифровому середовищі є запровадження державою механізмів для моніторингу та видалення контенту, який містить сексуальне насильство над дитиною або її експлуатацію.

- Рекомендації РЄ наголошують, держави-члени повинні постійно контролювати, чи є та у який спосіб матеріали про сексуальне насильство над дітьми розміщуються в межах їхньої юрисдикції, і вимагати від правоохоронних органів створення баз даних хеш-листів з метою прискорення дій щодо виявлення дітей, які зазнали сексуальної експлуатації чи насильства, та затримання зловмисників.
- Окрім моніторингу матеріалів сексуального насильства над дітьми та створення баз даних, наголошується на необхідності забезпечити наявність в державах інституцій або механізмів, відповідальних за отримання, розслідування та розгляд скарг про порушення прав людини у цифровому середовищі, використовуючи процедури «дружні» до дітей; конфіденційність, повага до приватного життя та приватних даних є необхідними принципами для впровадження такої діяльності.
- Ще одним важливим механізмом для моніторингу та видалення матеріалів дитячої порнографії визначено створення ефективного, анонімного ресурсу для повідомлення про наявність матеріалів в Інтернеті, що можуть бути класифіковані як матеріали сексуального насильства над дітьми.
- **В Україні такий механізм працює з лютого 2020 року на основі співпраці з благодійною організацією з Великобританії – Internet Watch Foundation на національній платформі протидії сексуальному насильству над дітьми в інтернеті [stop-sexting.in.ua/send](https://www.stop-sexting.in.ua/send).**

Міжнародна співпраця – основа забезпечення захисту дітей від сексуальної експлуатації в інтернеті

Оскільки злочини сексуального насильства та сексуальної експлуатації дітей в інтернеті мають, у більшості випадків, міжнародний характер, важливо сприяти міжнародній співпраці на кожному етапі запобіганню таких злочинів. Насамперед держава повинна сприяти у створенні та налагодженні міжюрисдикційних розслідувань, які будуть містити збалансовані підходи на обмін інформацією про дітей, які постраждали від сексуального насильства та експлуатації в Інтернеті, в межах країн і між ними.

В рамках міжнародної співпраці важливо забезпечити однорідне розуміння поняття МСНД та їх класифікації, а також безпеку передачі та зберігання даних. Також необхідним є забезпечення правоохоронним органам доступу до бази INTERPOL, яка містить інформацію про матеріали сексуального насильства над дітьми зі всього світу.

Не менш важливим є створення національної бази даних з матеріалами сексуального насильства над дітьми та поширення доступу до неї в межах міжнародного співробітництва з іншими країнами.

Прикладом, коли міжнародна співпраця допомагає розкриттю злочину, є справа №265/3860/21:

«Під час проведення огляду Інтернет-сайту <https://www.icaccops.com> (Internet Crimes Against Children (ICAC) Child Online Protection (COP) (у перекладі з англійської мови: «Інтернет-злочини проти дітей (ICAC) Інтернет-захист дітей (COP)»). **Що являє собою спеціальне програмне забезпечення, сертифікований доступ до якого було надано правоохоронними органами Сполучених Штатів Америки та Великобританії працівникам Національної поліції України.**

Було встановлено інформацію про українського користувача файлообмінних мереж «Emule» та «BitTorrent» з IP- адресою: « НОМЕР_1 », що фізично знаходиться на території м. Маріуполь Донецької області, який протягом 2020 року викладав в мережі Інтернет у загальний доступ порнографічну продукцію, в тому числі за участю дітей та надав її іншим клієнтам мережі Інтернет.

Також було встановлено завантаження відео файлу «B4E49C317637D5737162D78B87A30281», що містить зображення оголеної особи жіночої статі схожої на дитину. Зазначений файл було завантажено на флеш носій, що є додатком до протоколу, що зафіксовано в протоколі огляду від 14 січня 2021 року з фото таблицею»

Запобігання випадкам сексуального насильства та експлуатації над дітьми в інтернеті

Комітет ООН окремо наголошує, що важливим етапом захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації в інтернеті є забезпечення державою профілактичних та освітніх заходів. Першим кроком є запровадження уроків в школах з цифрової грамотності, які будуть частиною навчальних програм.

Міжнародні організації рекомендують інтегрувати всеосяжну сексуальну освіту відповідно до віку, яка б розглядала культурні аспекти цифрового світу, такі як згода, поняття конфіденційності, використання порнографії та секстинг, у навчальні програми щодо сексуального здоров'я та розвитку для дітей та підлітків.

Навчальні програми повинні включати знання та навички для безпечного використання широкого спектра цифрових інструментів і ресурсів, але вони також повинні сприяти проінформованості дітей про можливі ризики, включаючи кіберагресію, торгівлю людьми, сексуальну експлуатацію та насильство, а також стратегії подолання та розвитку соціальних і емоційних навичок стійкості дітей.

В Україні на освітніх матеріалах для запобігання випадкам насильства над дітьми спеціалізується проєкт [#stop_sexting](https://stop-sexting.in.ua/category/materials/). Уроки для дітей від дошкільного віку до 11 класу, посібники для батьків, вчителів та інших фахівців є у вільному доступі на сайті <https://stop-sexting.in.ua/category/materials/>

Відповідальність бізнесу, пов'язаного зі сферою інформаційних технологій

У цифровому середовищі навіть компанії, які не беруть безпосередню участь у вчиненні шкідливих дій щодо дітей, можуть сприяти або спричинити порушення прав дитини, зокрема, щодо права на захист від насильства.

Можливі ролі бізнесу у протидії сексуальній експлуатації над дітьми в інтернеті є наступними:

- **допомога правоохоронним органам в ідентифікації осіб, які скоюють сексуальне насильство над дітьми онлайн, а також у зборі доказової бази;**
- **застосовувати хеш-листи, аби убезпечити свій ресурс від використання для зберігання та поширення МСНД;**
- **вживати заходів, аби онлайн мережі та послуги не використовувались злочинцями, зокрема для виготовлення, зберігання та поширення МСНД;**
- **застосовувати політики з протидії поширенню МСНД;**
- **якнайшвидше вживати заходів для видалення МСНД.**

Більше інформації про рекомендації для українського ІТ бізнесу за посиланням <https://stop-sexting.in.ua/digitalsafety-business/>.

ЗАКОНОПРОЄКТ 3055: ПЕРЕДУМОВИ ТА КЛЮЧОВІ НОВОВВЕДЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.

Як зазначено в пояснювальній записці до законопроекту, запропоновані зміни до законів України з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства розроблені з метою імплементації положень (ст. ст. 5, 19-21, 23, 26, 27, 32, 33 і 35) Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції; 2007). Яку було ратифіковано Законом України від 20.06.2012 № 4988-VI, з урахуванням рекомендацій Ланцаротського комітету.

Сам законопроект було прийнято Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)»- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n69> від 18.02.2021.

Визначеним законом матеріальні норми Ланцаротської конвенції значно вплинули на загальні та спеціальні норми ККУ і не тільки.

Саме законопроектом 3055 внесено зміну до статті 3 ЗУ «Про охорону дитинства», ввівши принцип, що за випадків, коли вік особи не встановлено, але є підстави вважати її неповнолітньою, до встановлення віку особи їй надається захист, який надавався б дитині.

До ККУ включено нові статті, а саме: 156-1, 301-1 та 301-2.

Статтею 156-1 передбачено криміналізацію так званого «онлайн грумінгу», що передбачає пошук дітей через мережу Інтернет з метою їх сексуального насильства та експлуатація як онлайн, так і наживо (більше інформації про міжнародні рекомендації щодо криміналізації онлайн грумінгу на сторінці 7). Ця норма сформульована як «домагання дитини для сексуальних цілей» та передбачає наступне:

Стаття 156-1. Домагання дитини для сексуальних цілей	
Примітка. 1. Під зустрічю в цій статті слід розуміти, у тому числі зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій	
01	Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася
02	Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася
	Звертаючись до міжнародних рекомендацій, описаних вище, важливо відзначити, що у міжнародному праві заведено криміналізувати спробу виготовлення МСНД. Спроба виготовлення МСНД вважається закінченим злочином.

До Законопроекту 3055, заборона виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії визначалась в межах статті 301 ККУ. Однак саме з прийняттям законопроекту, Україна повно ратифікувала міжнародні зобов'язання щодо заборони одержання доступу до МСНД та їх зберігання.

Стаття 301-1 - Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження	
<p>01</p> <p>Умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження</p>	<p>Криміналізація зберігання та одержання доступу до МСНД відповідає міжнародним рекомендаціям. Полегшення розуміння цієї норми визначено у примітці до статті: «одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій слід вважати умисним, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримує доступ до дитячої порнографії (наприклад, доведено, що особа отримала такий доступ повторно або шляхом внесення плати тощо)»</p>
<p>02</p> <p>Ввезення в Україну дитячої порнографії з метою збуту чи розповсюдження або її зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою</p>	<p>Такі норми вже були прийняті раніше в рамках статті 301</p>
<p>03</p> <p>Виготовлення, розповсюдження збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії</p>	
<p>05</p> <p>Не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітня особа за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені без мети збуту чи розповсюдження</p>	<p>Ця норма посилається на важливий принцип — не криміналізувати дітей.</p>
<p>06</p> <p>Не підлягає кримінальній відповідальності за діяння, передбачені частиною першою цієї статті, особа, яка вчинила їх з метою виконання покладених на неї повноважень на підставах і в порядку, передбачених законодавством</p>	<p>Ця норма містить виключення, зазначаючи, що особи, які вимушені здійснити перегляд та завантаження МСНД для виконання своїх офіційних посадових обов'язків (наприклад, представник кіберполіції або мистецтвознавчої експертизи) не вчиняють злочин.</p>

Стаття 301-2 є принципово новою, прийнятою на відповідність Ланцаротській конвенції. Визначення, які стосуються порнографічних вистав, наведено у розділі ключові поняття на сторінці 6.

«Стаття 301-2. Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи». В межах статті криміналізовано як проведення, так і відвідування такого заходу, а також втягнення неповнолітньою особи до участі у такому діянні.

При цьому визначено, що «Під видовищним заходом сексуального характеру у цій статті слід розуміти публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій».

АНАЛІЗ ПІДХОДУ ДО РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ НАД ДІТЬМИ В УКРАЇНІ.

Контент-аналіз

Для виявлення, наскільки наявні судові вироки відповідають міжнародним рекомендаціям, ми зібрали та проаналізували судові вироки за останні три роки на момент підготовки посібника, а саме:

— 10.2018-09.2021 за даними, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень (reyestr.court.gov.ua). Огляд було зроблено за справами, які стосуються сексуального насильства та експлуатації дітей в цифровому середовищі, відповідно за статтями 156, 301 ККУ за період жовтень 2018 – вересень 2021 та за статтями 156-1, 301-1, 301-2 ККУ за період березень-вересень 2021.

Враховуючи міжнародні рекомендації щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства в цифровому середовищі, ми виділили такі критерії до контент аналізу судових рішень:

- Чи містить справа посилання на правові норми, що стосуються захисту дітей від насильства, поза ККУ (Конвенцію ООН про права дитини; Ланцаротську конвенцію; ЗУ «Про охорону дитинства та інші відповідні). Цей критерій є вагомим для аналізу розуміння складності випадків сексуального насильства над дітьми, що є перед основою визначення сукупності злочинів.
- Чи визначено у справі сукупність злочинів, що впливає на призначення покарання. Оскільки часто злочин, що стосується дитячої порнографії, також стосується насильства над дітьми (ст. 152), розбещення дитини (ст. 156) та може стосуватись торгівлі людьми (ст. 149) та експлуатації дітей (ст. 150), важливо проаналізувати, чи дійсно особі призначають покарання за вчинення декількох злочинів.
- Чи виявлено потерпілу дитину. Відповідно до міжнародних зобов'язань та національних механізмів реагування на насильство над дитиною, потерпіла дитина повинна отримати комплекс соціально-психологічних послуг для усунення або мінімізації травматичних наслідків насильства на її життя. Аби надати дитині та її сім'ї таку допомогу, необхідним є виявлення потерпілої особи.
- Чи діє міжнародна співпраця. Часто злочини, пов'язані із дитячою порнографією, не мають кордонів. Пошук доказової бази для притягнення злочинця до відповідальності та заходи для видалення МСНД потребують співробітництва на міжнародному рівні.

Оскільки реєстр судових рішень немає фільтра пошуку «справи, що стосуються неповнолітніх», огляд матеріалів здійснювався вручну. Таким чином було виявлено за визначений період:

За статтею 156

132 вироків

- 65 з них мають відкриті матеріали справи
- З них — 15 є такими, що стосуються розбещення дітей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

За статтею 301

299 вироків*

- з них 23 справи (тобто менше ніж 10%) стосуються дітей
- Більшість з цих справ (19) стосувались поширення матеріалів дитячої порнографії
  - 5 — створення порнографічного контенту
  - 5 — демонстрації порнографії малолітнім та неповнолітнім

За статтями 156-1, 301-1, 301-2

Зафіксовано 10 вироків

- Всі 10 стосуються статті 301-1. Кожна справа містить звинувачення за зберігання дитячої порнографії (ч. 1 ст. 301-1).
- 8 з них стосуються тільки зберігання дитячої порнографії
  - 1 справа також стосується розповсюдження (ч. 2 ст. 301-2)
  - один вирок винесений за виготовлення дитячої порнографії (ч. 4 ст. 301-1; ця ж справа має сукупність злочину зі статтею 156)

*деякі вироків винесено по статті 301 після березня 2021 щодо злочинів, які стосуються дітей, адже кримінальне провадження відкрито до впровадження статті 301-1.

Результати контент-аналізу судових вироків

Посилання на нормативно-правові акти, що стосуються захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації

До матеріалів, які стосуються статті 156, 2 з 15 проаналізованих справ мають посилання на релевантні нормативно правові акти. Справа №577/4276/18 містить посилання і на міжнародні (**статті 19 та 34 Конвенції ООН про права дитини**), і на національні (**стаття 10 ЗУ «Про охорону дитинства**) джерела права;

Справа №202/5831/21 містить нормативне посилання на ЗУ «Про захист суспільної моралі».

Щодо вироків за статтею 301, з 23 проаналізованих справ 9 містять посилання на міжнародні договори (8 справ – на Ланцаротську конвенцію, 1 справа – на Міжнародну конвенцію про запобігання обороту порнографічних видань і торгівлі ними).

При цьому жодного разу не зазначено Конвенцію ООН про права дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці.

16 справ містять посилання на ЗУ «Про захист суспільної моралі».

Жодна справа не містить посилання на ЗУ «Про охорону дитинства», ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

— Прикладом неповного визначення вини через звужену оцінку злочину є справа №133/1757/19, де кривдником є мати дитини, яка вчинила, за матеріальними нормами, сексуальне насильство над дитиною та її експлуатацію (з метою отримання власного прибутку).

Однак вирок стосується тільки частини 2 та 4 стаття 301 – виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії.

В 3 з 10 справах за статтею 301-1 вже з'являється посилання на ЗУ «Про охорону дитинства». Також 4 справи містять посилання на ЗУ «Про захист суспільної моралі» та Ланцаротську конвенцію.

Визначення сукупності злочинів у справах, що стосуються сексуального насильства та експлуатації дитини в цифровому середовищі

8 з 48 проаналізованих справ мають доведену сукупність злочинів. Прикладами випадків, де визначено сукупність злочинів є справи:

— № 334/6587/19. Злочинець здійснював сексуальне насильство над дитиною (сексуалізовані дії без проникнення) наживо, знімав це на відео та поширював матеріали. Вирок за статтями 153 та 301.

— № 658/1360/20. Злочинець надсилав дитині порнографію, просив вийти з ним на відеодзвінок та здійснював сексуалізовані дії з дитиною перед вебкамерою. Вирок за статтями 156 та 301.

Окрім цього, в численних матеріалах злочинцям не інкриміновано статті за інші злочини, окрім як за статтею 301. Хоча ряд справ мають ознаки розбещення та/або сексуального насильства, наприклад, за матеріалами справи № 520/15008/18 злочинець вчиняв оральний секс з дитиною на камеру.

Виявлення потерпілої дитини

За аналізом вироків за статтею 301, у всіх вироках, що стосуються виготовлення дитячої порнографії виявлено потерпілих дітей, і так само щодо вироків за ч. 2 ст. 301 (демонстрація порнографії неповнолітнім). Більшість випадків за цією статтею припадає на відповідальність за розповсюдження дитячої порнографії. Інформації про спроби визначити жертв в Україні або за кордоном не зазначено.

Вплив міжнародної співпраці на обґрунтування справи

Вперше згадується використання ресурсів міжнародних партнерств у справі № 265/3860/21. Фрагмент справи вже наведено на сторінці 13

Експертне опитування та його результати

Експертне опитування проводилось з метою отримати зворотний зв'язок:

- щодо тенденцій, виявлених під час контент-аналізу
- для порівняння національної практики з міжнародними рекомендаціями
- а також дізнатись думку експертів щодо імплементації чинних норм ККУ, спрямованих на захист дітей від сексуального насильства та експлуатації, та рекомендації щодо протидії сексуальній експлуатації та насильству над дітьми в цифровому середовищі.

Опитування проводилось методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю. Експертну думку надали представники Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора України та Департаменту кіберполіції Національної поліції України.

Що змінилось з прийняттям законопроекту 3055 на практиці?

Основним позитивним впливом змін до ККУ визначено

До прийняття Законопроєкту 3055, особи могли уникати кримінальної відповідальності, якщо у них були виявлені файли із сексуальним насильством над дітьми, однак не було доказано причетності цих осіб до розповсюдження. Це, своєю чергою, впливало на те, що особу неможливо було взяти під варту, навіть коли при ній було виявлено новостворені матеріали дитячої порнографії; а сама особа могла продовжувати здійснювати тиск на потерпілих дітей та їх батьків.

— За наданою інформацією, у 2020 році за статтею 301 стосовно дітей було затримано 13 осіб, а у 2021 за статтею 301-1 – 33 особи.

Зміни, про які ще зарано говорити. На період проведеного контент-аналізу в Єдиному державному реєстрі судових рішень ще не було вироків за статтями 156-1 та 301-2 (при цьому за статтею 156-1 в сукупності з іншими злочинами в одній справі відкрито кримінальне провадження; а за статтею 301-2 поки проваджень немає). На думку експертів, є два фактори щодо цього: потрібне більше розуміння для практиків як працювати з цими нормами, а також потрібно більше часу для розгляду справ у судовій системі, відповідно, більше висновків можна зробити на кінець 2022 року.

Відкритим питанням залишаються критерії класифікації злочинів як видовищного заходу сексуального характеру, так і щодо домагання дітей з сексуальною метою, а також важкість збору належних доказів таких злочинів.

Значення посилань на нормативно-правові акти, що визначають право дитини на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та насильства

На основі проведеного контент-аналізу ми побачили, що не всі справи мають посилання на джерела права поза ККУ; відповідно нам було важливо дізнатись, чи на думку експертів такі посилання є важливими, а якщо так, як вони впливають на розгляд справи.

Всі опитані експерти зазначили аргументи за використання таких норм в матеріалах справи адже, по-перше, це дозволяє якісніше обґрунтувати вчинене діяння як конкретний вид злочину, по-друге, коли мова йде про ратифіковані міжнародні угоди, суди визнають ці посилання, навіть якщо немає інших спеціальних норм на національному рівні.

Особливо наголошено на використанні норм Ланцаротської конвенції та ЗУ «Про захист суспільної моралі», адже в цих НПА міститься визначення дитячої порнографії. Відповідно, це слугує підставою затримання обвинуваченої особи, а зібрані докази можливо надати з матеріалами справи до того, як надійде висновок мистецтвознавчої експертизи.

Найбільш взаємопов'язані злочини в контексті захисту дітей в цифровому середовищі та визначення їх сукупності

Всі експерти висловили позицію, що потрібно розглядати найбільшу кількість можливо вчинених злочинів, що включає діяння за статтями 149, 152, 153, 156, 156-1, 301-1, 301-2. При цьому обґрунтування вчинення сукупності злочинів значно залежить від можливості зібрати докази в конкретній справі. Щодо притягнення до відповідальності за статтею 150 ККУ на сьогодні немає визначеної практики.

Однією з проблем інкримінації злочинів за статтями 152, 153, 156 одночасно із притягненням до відповідальності за статтею 301-1 є те, що залучення дитини до виготовлення дитячої порнографії або демонстрація дитині порнографії не ототожнюється зі злочинами проти статевої свободи та недоторканості дитини; відповідно, суди очікують рішення судової експертизи щодо цих злочинів та вважають недостатніми показання самих дітей. Це посилює необхідність розуміння матеріальних норм, що визначають злочини, пов'язані із сексуальним насильством та експлуатацією дітей.

Це посилює необхідність розуміння матеріальних норм, що визначають злочини, пов'язані із сексуальним насильством та експлуатацією дітей.

Ідентифікація жертви та надання їй соціально-психологічного супроводу

Одним з експертів відмічено, що важливою є швидкість ідентифікації дитини. Адже коли стадія розслідування затягується ще до етапу ідентифікації потерпілих дітей, це означає, що дитина все ще зазнає експлуатації та не отримує необхідної допомоги. Однак механізму виявлення потерпілих дітей у справах, які стосуються тільки зберігання та розповсюдження дитячої порнографії (без виготовлення такого контенту та без інших способів прямого контакту із дитиною), наразі не впроваджено.

Всі експерти зазначили, що психологи-експерти спеціально залучаються до супроводу таких випадків; окремою думкою зазначено нестачу дійсно кваліфікованих психологів такого напрямку. Служби у справах дітей несуть роль представлення інтересів дитини у випадках, коли потрібно в судовому провадженні замінити батьків/опікунів дитини. Однак інформація про комплексний підхід до роботи з випадком, надання дитині достатніх та тривалих реабілітаційних послуг залишається нерозкритою

Важливість та перспективи міжнародної співпраці

Всі опитані експерти підтвердили важливість розширення міжнародної співпраці. Також відзначено, що співпраця дійсно означає взаємне співробітництво у подоланні сексуального онлайн насильства над дітьми. Міжнародна співпраця – спосіб зупинити онлайн-злочинців, які продовжують шукати нових жертв.

Таких осіб складніше визначити, адже їх злочини є менш наочними, ніж, за наведеним прикладом, крадіжка в магазині; і разом з цим такі особи часто скоюють множинність злочинів. Міжнародні бази надають можливість зібрати та обґрунтувати докази причетності особи до створення та поширення МСНД. Поряд з цим, важливим є і внесок України, коли ми надаємо міжнародним партнерам інформацію про визначених осіб, і це дозволило зупинити злочинців в інших країнах, які мали доступ до сотень дітей.

Відповідальність ІТ бізнесу: дієвість міжнародної рекомендації для України

Кожен експерт підтвердив, що ІТ бізнес (особливо, пов'язаний із наданням послуг оренди серверів та хостингів) має нести юридичну відповідальність, якщо його ресурси використовуються для виготовлення, зберігання та поширення МСНД.

Одноголосно відзначено, що гроші та можливість їх заробити не мають стояти вище суспільного благополуччя – бізнесу важливо думати про суспільний добробут. Однак, відповідь на питання, в якій мірі та яким чином має відбуватись ця відповідальність, ще потрібно обґрунтувати.

Представниками кіберполіції відзначено, що багато національних провайдерів блокують контент МСНД за їх запитом. Поряд з цим є думка, що на рівні законодавства має бути передбачена проактивна позиція власників хостингів та серверів: не тільки блокувати за запитом, але й здійснювати профілактичні заходи щодо такого контенту (встановлювати фільтри), а також самостійно відстежувати відсутність МСНД на власних ресурсах.

ЗАКЛЮЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЙ КРАЩИХ ПРАКТИК В ЗАХИСТІ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ДЛЯ СЛІДЧИХ, ПРОКУРОРІВ ТА СУДДІВ

Удосконалення орієнтованості на найкращі інтереси дитини в рамках кримінального провадження

Врахування найкращих інтересів дитини є важливим принципом при підготовці та проведенні досудового та судового проваджень, такий підхід сприяє відновленню та збереженню її психічного, психологічного та фізичного здоров'я, почуття гідності. Практики, орієнтовані на найкращі інтереси дитини, включають мінімізацію кількості допитів дитини, а також уникнення її зустрічі з кримінальником в залі суду.

Через тривале залучення до кримінального провадження свідчення дитини можуть змінюватись через травматичний вплив пережитого досвіду та неможливість психологічно реабілітуватись, поки триває провадження.

Під час проведеного інтерв'ювання експерти зазначили, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України дозволяє проводити опитування дитини слідчим суддею на стадії досудового розслідування, завдяки чому дитина не мусить бути присутня надалі на самих судових засіданнях.

Однак на практиці часто на клопотання слідчих та прокурорів судді відмовляють у проведенні таких судових допитів на стадії розслідування.

Важливим також є якнайшвидше залучення фахівців соціально-психологічної реабілітації дитини та членів її сім'ї. Батьки та близьке оточення (брати, сестри) також зазнають травматичного досвіду у зв'язку з експлуатацією дитини, і без комплексної реабілітації нівелюватимуть позитивний вплив реабілітації на саму дитину, повертаючи її до пережитого досвіду насильства.

Попри те, що ключовими посадовими обов'язками правоохоронців є притягнення злочинців до відповідальності, фахівцям, які працюють з випадками насильства над дітьми, важливо пам'ятати про інтереси дитини, на перше місце ставити питання її безпеки та реабілітації.

Створення національних баз МСНД

З метою підвищення ефективності слідчих дій та зниження часу необхідного для аналізу МСНД, що були отримані у ході справи, рекомендовано створення національних баз, що містять такі зображення та відповідні висновки до цих матеріалів.

Оновлення навчальних програм для слідчих, прокурорів та суддів, а також проведення постійного підвищення кваліфікації з урахуванням розвитку цифрових технологій, які використовуються для скоєння сексуального насильства та експлуатації дітей в цифровому середовищі

Програми мають містити:

- деталізований матеріал щодо проблематики насильства над дітьми в цифровому середовищі
- комплексний огляд нормативно-правових актів, які регулюють захист дітей від сексуального насильства та експлуатації в цифровому середовищі
- огляд способів психологічного впливу на дитину та особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій, якими чиняться сексуальне насильство над дітьми в цифровому середовищі (що впливає на розуміння збору доказів щодо вчиненого злочину).

Зазначене навчання також має охоплювати інформацію щодо доказової бази, яка має міститися у справі про злочини сексуального насильства та експлуатації дітей в інтернеті. Разом із тим, додаткові знання та навички мають бути надані з щодо видів та форматів роботи міжнародних баз МСНД та можливих шляхів їх використання під час збору доказової бази.

Удосконалення механізму блокування та видалення МСНД

Необхідність визначення та оновлення процедури залучення національних інтернет-провайдерів та хостинг-провайдерів до фільтрації МСНД та співпраці з уповноваженими органами для їх швидкого блокування та видалення.

Профільним міністерствам та комітетам ВР рекомендовано збільшити рівень залученості практикуючих експертів під час розробки проєктів нормативно-правових актів

Залучення практикуючих слідчих, прокурорів та суддів під час нормотворчої діяльності дозволить формувати дієві норми, враховуючи особливості та неочевидні труднощі практики, а також сприятиме полегшенню процесу імплементації прийнятих змін та нововведень, адже, по-перше, норми будуть сформульовані відповідно до практики, по-друге, команда слідчих, прокурорів та суддів, хто залучений до нормотворчого процесу, надалі можуть бути залучені для розробки та проведення навчання своїх колег з питань імплементації нових законів та підзаконних актів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: <https://cutt.ly/4A7421E>
2. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії від 25 травня 2000 року. URL: <https://cutt.ly/7A77dnD>
3. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці №182 від 1 червня 1999 року. URL: <https://cutt.ly/NA77l9j>
4. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність №185 від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства №201 від 25 жовтня 2007 року. URL: <https://cutt.ly/BA76aNE>
6. Кримінальний кодекс України №2341-III від 5 квітня 2001 року. URL: <https://cutt.ly/lA76hlv>
7. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)” №1256-IX від 18 лютого 2021 року. URL: <https://cutt.ly/AA76lvT>
8. Закон України “Про охорону дитинства” №2402-III від 26 квітня 2001 року. URL: <https://cutt.ly/RA76v99>
9. Закон України “Про захист суспільної моралі” №1296-IV від 20 листопада 2003 року. URL: <https://cutt.ly/fA76mA1>
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах” №585 від 1 червня 2020 року. URL: <https://cutt.ly/kA5wUGT>
11. The Interagency Working Group in Luxembourg, Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse, on 26 January 2016. URL: <https://cutt.ly/cA5wFKo>
12. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfill the rights of the child in the digital environment, on 4 July 2018. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016808b79f7
13. United Nation Committee on the Rights of the Child General Comment No. 25 (2021) on children’s rights in relation to the digital environment, on 2 March 2021. URL: <https://cutt.ly/JA5w4v8>
14. ECPAT International. Summary paper on online child sexual exploitation (2020). URL: <https://cutt.ly/GA5eeoG>
15. ICMEC. Child Sexual Abuse Material: Model Legislation and Global Review, 9th edition (2018). URL: <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2018/12/CSAM-Model-Law-9th-Ed-FINAL-12-3-18.pdf>
16. INHOPE Association. Annual Report (2020). URL: <https://inhope.org/media/pages/the-facts/download-our-whitepapers/c16bc4d839-1620144551/inhope-annual-report-2020.pdf>
17. IWF. The annual report (2020). URL: <https://annualreport2020.iwf.org.uk/trends/international>
18. J. Wolak, D. Finkelhor, K. Mithcell. Child Pornography Possessors: Trends in Offender and Case Characteristics. Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment 23(1) 22–42 (2011). URL: <https://cutt.ly/RA5eQBS>
19. МБО “Служба порятунку дітей”. Аналітичний звіт за результатами кількісного дослідження на тему «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні» (2020). URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zvit-Seksualne-nasylstvo-nad-ditmy-ta-seksualna-ekspluatatsiya-ditej-v-Interneti-v-Ukrayini.pdf>
20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

